O‘ZBEKISTON UMUMIY O‘RTA TA’LIM MAKTABLARIDA EKOLOGIK TA’LIM: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

Omonov Bahodirjon Odiljon o‘g‘li,
Farg‘ona viloyati Uchko‘prik tumani maktabgacha va maktab ta’lim bo‘lim tasarrufidagi 36-maktab direktori
https://orcid.org/0009-0008-2112-1756
omonovb165@gmail.com

Annotatsiya: *O‘zbekiston umumiy o‘rta ta’lim maktablarida ekologik ta’lim holati, mavjud muammolar va yechimlar hamda ekologik ta’lim tizimini yaratish zarurligi haqida yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *iqlim o‘zgarishi, chiqindi, ekologik ta’lim, atrof-muhit muhofazasi, innovatsion taklif, ekologiya alifbosi, umumiy o‘rta ta’lim maktablari, yosh avlod, ekologik mas’uliyat, kreativ fikrlash, ilmiy yondoshuv, ta’lim tizimi.*

Экологическое образование в общеобразовательных школах узбекистана: проблемы и пути их решения

Омонов Баходиржон Одилжон угли,
Директор общеобразовательной школы №36, находящейся в ведении отдела дошкольного и школьного образования Учкуприкского района Ферганской области

Аннотация: *В статье освещены состояние экологического образования в общеобразовательных школах Узбекистана, существующие проблемы и пути их решения, а также необходимость создания системы экологического образования.*

Ключевые слова: *изменение климата, отходы, экологическое образование, охрана окружающей среды, инновационное предложение, азбука экологии, общеобразовательные школы, молодое поколение, экологическая ответственность, креативное мышление, научный подход, система образования.*

Environmental education in general secondary schools of Uzbekistan: problems and solutions

Omonov Bahodirjon Odiljon ogli,
Director of General Education School No. 36 under the Department of Preschool and School Education of Uchko‘prik District, Fergana Region

Abstract: *The article examines the current state of environmental education in general secondary schools of Uzbekistan, existing problems and possible solutions, as well as the need to establish a comprehensive environmental education system.*

Keywords: *climate change, waste, environmental education, environmental protection, innovative proposal, environmental alphabet, general secondary schools, younger generation, environmental responsibility, creative thinking, scientific approach, education system.*

O‘zbekiston umumiy o‘rta ta’lim maktablarida ekologik ta’lim va tarbiyaning ahamiyati, mamlakatning barqaror kelajagini ta’minlashda muhim o‘rin egallaydi. Ekologik ta’lim, o‘quvchilarga atrof-muhit muhofazasi, resurslardan oqilona foydalanish, va ekologik muammolarni aniqlash va hal qilish uchun zarur bilim va ko‘nikmalarni berishga qaratilgan. Iqlim o‘zgarishi, suv resurslarining kamayishi, tuproqning ifloslanishi kabi ekologik muammolar, O‘zbekiston singari rivojlanayotgan mamlakatlar uchun kun sayin dolzarb masalalarga aylanmoqda. Shuning uchun, ta’lim tizimida ekologik bilim berish nafaqat o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishida, balki jamiyat va mamlakat rivojida ham muhim rol o‘ynaydi.

O‘zbekistonning ekologik ta’lim tizimining oldida turgan asosiy vazifalar sifatida aholining ekologiya bo‘yicha bilim darajasini oshirish va kelajak avlodni atrof-muhitga ehtiyotkorlik bilan yondoshuvga o‘rgatish maqsadida, ta’lim dasturlari va metodologiyasini zamonaviy talablarga moslashtirish kabilarni keltirish mumkin. Bu jarayon davlat strategiyasi va xalqaro hamkorlik asosida amalga oshirilishi lozim. Mamlakatning ekologik muammolarini hal etishga qaratilgan strategiyalar, masalan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 21-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo‘mitasi faoliyatini tashkil etishni ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2915-son Qarori [1], ekologik ta’limni rivojlantirish jarayonida muhim asos bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu hujjat, ekologik ta’lim jarayonini sifat jihatdan yaxshilash, ekologik bilimlarni kengaytirish va o‘quv jarayoniga interaktiv metodlarni joriy etishni nazarda tutadi.

Ta’lim muassasalari, ayniqsa, umumiy o‘rta ta’lim maktablari, yosh avlodni ekologik mas’uliyat, kreativ fikrlash va ilmiy yondoshuvga o‘rgatish asosiy maydoni hisoblanadi. Biroq, amaldagi ta’lim tizimida ekologik muammolarni yechishga qaratilgan mavjud metodologik va uslubiy kamchiliklar, shuningdek, o‘qituvchilarning ushbu sohadagi malakasizliklari, ta’limning samaradorligini pasaytirishi hamda ekologik ta’limning o‘ziga xos joyini cheklashi mumkin.

Mintaqamizda yuzaga kelayotgan ekologik muammolar, jumladan, tabiiy resurslarni sarf qilish va atrof-muhitni ifloslantirish kabi masalalar, ta’lim tizimida ekologik bilim berishning ahamiyatini yanada oshiradi [3]. Ta’lim tizimida ekologik ta’limni rivojlantirish, mamlakatning muhim ekotizimni saqlashga xizmat qiladi. Ekologik ta’lim, talabalarga o‘z atrof-muhitini faqat matematik yoki fizik qonunlar yordamida emas, balki ekologik muammoni insoniyat taraqqiyotining asosiy komponenti sifatida qabul qilishga yordam beradi [8].

O‘zbekiston umumiy o‘rta ta’lim maktablarida ekologik ta’limning amalga oshirilishi so‘nggi yillarda ahamiyatli darajada o‘sdi. Respublikadagi ta’lim tizimida ekologik masalalar va atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan yondashuv tarbiyaviy jarayonning muhim qismiga aylangan. Biroq, ekologik ta’limning amaldagi darajasi bir qator muammolar bilan bog‘liq. Bu muammolarni tahlil qilish maqsadida, maktablarda ekologik ta’lim dasturlari va o‘qituvchilarning metodologik faoliyati, shuningdek, o‘quvchilarning faol ishtiroki ko‘rib chiqiladi.

O‘qituvchilarning o‘qitish metodlari yil davomida ekologik ta’limni amalga oshirishda ajralmas ahamiyatga ega. Biroq, ko‘plab o‘qituvchilar o‘zlarining ta’lim metodikalarini o‘zgartirishga tayyor emaslar, ba’zida esa ekologik masalalar yoki ekologik ta’limga oid o‘z fikrlarini shakllantira olmaydilar. O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim vazirligi va boshqa tashkilotlar tomonidan berilayotgan treninglar va seminarlar mavjud bo‘lsa-da, bu tadbirlarning soni va sifatini oshirish zarur. Amaliy uslublar,

laboratoriya tajribalari va tabiat bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri muloqot o‘qituvchilarning ekologik ta’limni yanada samarali o‘tkazishida muhim ahamiyat kesb etishi shubhasiz.

O‘quvchilarning ekologik ta’limga faol ishtiroki hamda ularning atrof-muhitga bo‘lgan munosabatini shakllantirish masalalari dolzarbdir. Maktablar ichidagi o‘quvchilar o‘rtasida ekologik aksiyalar, kampaniyalar hamda ko‘ngilli ishlar amalga oshirilsa-da, ular ko‘pincha kam sonli ishtirokchilar bilan cheklanadi va bu ishtirok ko‘proq ijtimoiy omillarga bog‘liqdir. O‘quvchilarning tabiatga bo‘lgan qiziqishlarini oshirish, ularni ekologik masalalar bo‘yicha faoliyatlarga jalb qilish zaruratini anglatadi. Ta’lim jarayonida amaliy ekologik tadbirlar o‘tkazish, misol uchun, obodonlashtirish, ekin ekish, biologiya o‘quvi bo‘yicha tadqiqotlar olib borish imkoniyatlari hali to‘liq ochilmagan.

Shu bilan birga, davlat va maxsus ökali tashkilotlar tomonidan o‘quvchilarning tabiatni muhofaza qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan qo‘shimcha dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirish muhim ahamiyatga ega. O‘zbekiston umumiy o‘rta ta’lim maktablarida ekologik ta’limni kuchaytirish maqsadida, o‘qituvchilarning bilim darajasini oshirish, o‘quvchilarning qiziqishini rag‘batlantirish va amaliy ekologik tadbirlarni ko‘paytirish uchun aniq yechimlar va tadbirlar ishlab chiqish zarur [2]. O‘zbekiston umumiy o‘rta ta’lim maktablarida ekologik ta’limni amalga oshirishda bir qator muammolar va to‘siqlar mavjud bo‘lib, ular ekologik bilimlarni shakllantirish va o‘quvchilarda ekologik mas’uliyatni rivojlantirishga jiddiy to‘siq bo‘lmoqda. Ushbu bo‘limda, ayniqsa, o‘quv dasturlaridagi ekologik fanlarning yetishmasligi, o‘qituvchilarning tayyorgarlik darajasidagi kamchiliklar, jamiyatda mavjud ekologik bilimlarning yetishmasligi va zaruriy resurslar va materiallarning chekliligi haqida batafsil tahlil qilinadi.

Avvalo, O‘zbekiston umumiy o‘rta ta’lim maktablaridagi o‘quv dasturlarida ekologik fanlarning yetishmasligi asosiy muammolardan biridir. Maktablarda ekologiya bo‘yicha darslar ko‘pincha mavjud emas yoki boshqa fanlar bilan birlashtirilgan holda o‘qitilmoqda, bu esa o‘quvchilarning ekologik bilimlarni chuqur va tizimli o‘rganishiga imkon bermaydi. Ekologik ta’lim bo‘yicha alohida darslarning yo‘qligi natijasida, talabalar atrof-muhit masalalarida tushunchalarga ega emaslar hamda ekologik muammolarni hal etish uchun zarur bo‘lgan nazariy va amaliy bilimlarni o‘zlashtirayotgan bo‘lmaydilar [5].

Ikkinchidan, o‘qituvchilarning ekologik ta’lim bo‘yicha tayyorgarligi ham muhim bir ahamiyatga ega. Ko‘plab o‘qituvchilar ekologik fanlar bo‘yicha yetarlicha tajribaga ega emas va shu sababli, ular o‘quvchilarga kerakli bilimlarni etkazishda muammolarga duch kelishadi. Ularning ekologik bilimlari ko‘pincha o‘z shaxsiy tajribalaridan kelib chiqib, rasmiy ta’lim dasturlari bilan cheklangan. Natijada, o‘qituvchilar o‘z darslarida ekologik ta’limni samarali o‘tish uchun zarur bo‘lgan metodikalarni qo‘llashda qiyinchiliklarga duch keladilar, bu esa o‘quvchilarning ekologik sohadagi bilim darajasiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi [5].

Shuningdek, jamiyatda ekologik bilimlarning yetishmasligi ham kuzatilmoqda. Odamlar atrof-muhit bilan bog‘liq masalalar, barqarorlik, tabiiy resurslar va ularning muhofazasi haqida yetarli ma’lumotga ega emas. Bu o‘z navbatida o‘quvchilarning ekologik mas’uliyatini shakllantirishda jinoyatchilikka olib keladi, chunki ularda atrof-muhitga nisbatan mulohazali va mas’uliyatli yondashuv shakllanishiga imkoniyat bo‘lmaydi. Jamiyatda ekologik bilimlarga bo‘lgan ehtiyojni oshirish va bu borada keng jamoatchilik faoliyatini kengaytirish zarur [5].

Oxirgi muammo sifatida, zaruriy resurslar va materiallarning etishmasligini keltirish mumkin. O‘zbekiston maktablarida ekologik

ta'limni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan materiallar, darsliklar va resurslar ko'plab hollarda mavjud emas. O'quvchilarni amaliy mashg'ulotlar orqali bilishlari va o'z bilimlarini amalda qo'llashlari uchun yetarli resurslarsiz ekologik ta'limning samaradorligini oshirish qiyin. Shu sababli, ekologik ta'lim uchun zaruriy materiallarni ishlab chiqish va taqdim etish masalasi o'z ahamiyatini yo'qotmaydi [5]. O'zbekistonning umumiy o'rta ta'lim maktablarida ekologik ta'limning hozirgi holati, mavjud muammolar va ularni hal etish yo'llarini aniqlash, jamoatchilik e'tiborini juda muhim masalaga qaratadi. Bunday ta'lim dasturlari nafaqat o'quvchilarni ekologik masalalarga o'rgatadi, balki ularni hayotda to'g'ri qarorlar qabul qilish uchun zarur bilimlar bilan ta'minlaydi. Hozirgi kunda mavjud ekologik ta'lim dasturlari ko'pincha eski, samarasi pasaygan va zamon talablariga javob bermaydigan holatda. Shunday ekan, ushbu dasturlarni yangilash va modernizatsiya qilish zarurati hayotiy ahamiyatga ega.

Bundan tashqari, ekologik bilimsizlik holatlarini oldini olish uchun ta'lim tizimida chora-tadbirlarni ko'rish zarurligi mavjud. Ta'lim jarayonida ekologik axborotlarga ajratilgan vaqt va resurslar ko'paytirilishi, sifatli va samarali darslar o'tkazish uchun o'qituvchilarning tayyorgarlik darajasini oshirish muhim vositadir. O'qituvchilarning ekologik ta'lim bo'yicha malakasini oshirish maqsadida maxsus treninglar tashkil etish, ularga yangi pedagogik texnologiyalar va metodlarni tanishtirish lozim. Shuningdek, treninglar orqali o'qituvchilarga zamonaviy ekologik muammolarni o'z idrokida shakllantirish va o'quvchilarga yetkazish ko'mak berish zarur.

Ekologik mas'uliyatni shakllantirish, shuningdek, o'quvchilarni vaqt o'tgan sayin jiddiylashayotgan ekologik muammolar haqida ogoh qilishga qaratilgan loyihalar va tadbirlar tashkil etish orqali amalga oshirilishi mumkin [6]. O'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasida o'zaro hamkorlikni kuchaytirish, ekologik tarbiyani faollashtiradi va ishtirok etishni rag'batlantiradi. Natijada, o'quvchilarda jamoat bilan birgalikda harakat qilishni, mas'uliyatni va ijodiy fikrlashni rivojlantirish mumkin.

O'zbekistonda umumiy o'rta ta'lim maktablarida ekologik ta'limni kuchaytirish bo'yicha taklif etilgan yechimlar va strategiyalar o'quvchilarning ekologik masalalarga bo'lgan munosabatini o'zgartirish, shuningdek, jamoatchilikni ushbu masalalar atrofida birlashtirishga qaratilgan.

Birinchi navbatda, o'quvchilarga ekologik muammolarni tushuntirish va ularga yechim topishda ishtirok etishga imkon berish zarur. Bunun uchun, maktablarda ekologik ta'lim dasturlarini ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega. Bu dasturlar nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy tajribalarni ham o'z ichiga olishi lozim. O'quvchilarni loyiha-asosli o'qituvchi uslublar bilan shug'ullanishiga undash, masalan, mahalliy ekologik muammolarni o'rganish va ularni hal etish bo'yicha loyihalar ishlab chiqish imkoniyatlari berish, ularning ishtirokini va qiziqishini oshiradi.

Ikkinchi qadam sifatida, ekologik masalalarni ommaviy axborot vositalarida keng yoritish va jamoatchilikni jalb qilish zarurati mavjud. Bunda, maktablar o'quvchilarga ekologik huquqlar va himoya mexanizmlari bo'yicha ma'lumot berish orqali jamoatchilikda ekologik masalalarga nisbatan mas'uliyatli munosabat o'rnatishi mumkin. Televizor, radio va onlayn platformalarda ekologik ta'lim va muammolar haqida o'quvchilar va o'qituvchilar tomonidan tayyorlangan dasturlarni namoyish etish, boshqalar orasida raqobat manfaatlari, ya'ni ijtimoiy loyihalar va ekologik tadbirlar haqida xabardorlikni oshirishda muhim rol o'ynashi mumkin.

Ekologik ta'limda amaliy tadbirlarni, masalan, tabiatni muhofaza qilish loyihalarini, tozalash aktsiyalarini yoki ekin ekish tadbirla-

rini tashkil etish o‘quvchilarning mas’uliyatli fuqarolar sifatida rivojlanishiga hissa qo‘shadi. Maktabda ekologik jamoalarni shakllantirish bu jarayonga yanada turtki berishi mumkin. Ushbu eko-jamoalarni shakllantirish orqali o‘quvchilarni amaliy faoliyatga jalb etib, ularga o‘z bilimlarini amalda qo‘llash imkoniyati yaratiladi.

O‘zbekiston uchun ekologik ta’lim nafaqat ta’lim tizimining bir qismi, balki yosh avlodni ekologik muammolarni hal qilishga tayyorlash va jamiyatda barqaror rivojlanishni ta’minlashning muhim omilidir [4]. Biroq, hozirgi kunga kelib, umumiy o‘rta ta’lim maktablarida ekologik ta’lim va tarbiyaning holati bir qator muammolarga duch kelmoqda.

Birinchidan, darslik va o‘quv vositalarining eskirganligi va ularning ekologik mavzularni yetarli darajada qamrab olmasligi ekologik ta’lim sifatini pasaytiradi. Ikkinchidan, o‘qituvchilarning ekologik ta’limga nisbatan malakasi va tayyorgarligi yetarli emas. O‘qituvchilarga ekologik muammolar va ularni hal qilish usullari bo‘yicha o‘qitish dasturlari ni joriy etmaslik, ta’lim sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Shuningdek, ekologik ta’limni tashkil etish uchun zarur infratuzilma va resurslarning yo‘qligi ham muhim muammo sifatida qolmoqda.

Bunday muammolarni bartaraf etish uchun bir qator yechimlarni taklif etish mumkin. Avvalo, umummilliy qabul qilingan ekologik ta’lim standartlarini ishlab chiqish va amalga oshirish muhim. Bu jarayonda, ekologik bilimlarni qamrab oluvchi yangi darsliklar va o‘quv materiallarini tayyorlash lozim. O‘quv jarayonida zamonaviy texnologiyalar va interaktiv metodlarni qo‘llash, talabalarning ta’limga faol ishtirok etishi uchun qulay sharoit yaratishi mumkin.

Ikkinchidan, o‘qituvchilarni ekologik ta’lim bo‘yicha malakalarini oshirish maqsadida seminarlar, treninglar va master-klasslar tashkil etish muhim bo‘lishi kerak. Ta’lim muassasalarida o‘zgarishlar kiritish orqali o‘qituvchilarni ekologik masalalarni tushuntirishda yordam berish va ularning kasbiy salohiyatini oshirish orqali, ekologik tarbiyani yanada rivojlantirish mumkin.

Kelgusida O‘zbekiston umumiy o‘rta ta’lim maktablarida ekologik ta’lim va tarbiyani rivojlantirish uchun zamonaviy iqtisodiy va ijtimoiy sharoitlardan kelib chiqib, innovatsion strategiyalarni muhokama qilish va joriy etish zaruriyati mavjudligining ahamiyatini unutmaslik lozim [4]. Muammoni hal qilish va ekologik ta’limni kengaytirishga qaratilgan optimallashtirilgan strategiyalar, mamlakatni barqaror rivojlantirish istiqbollarini mustahkamlashga yordam beradi [7].

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida Ekologik ta’lim bolalarning yoshilariga qarab asosan ikki, ya’ni boshlang‘ich va umumiy o‘rta ta’lim bochqichlarida “Geografiya”, “Boilogiya”, Fizika”, “Tabiiy fan” va hattoki “Tarix” kabi fanlarga integrallashgan yoki tadbiq etilgan o‘quv mavzulari asosida olib boriladi. Lekin ekologik ta’lim o‘zaro uzviy bog‘lanmagan va muvofiqlashmagan. Ushbu ta’lim bosqichidagi ekologik ong va madaniyatni shakllantirish ko‘rsatgichlari quyidagi jadvalda aks etgan.

1-jadval.

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida ekologik ta’lim va tarbiya

Ta’lim bosqichlari	Ekologik ong	Ekologik madaniyat	Asosiy ta’lim	Qo‘shimcha ta’lim
Umumiy o‘rta (maktab) ta’limi	***Boshlang‘ich ta’lim*** *1-4 sinf. Men va atrof muhit* (tirik va notirik tabiat, inson qo‘li bilan yaratilgan boyliklar, yil fasllari va undagi tabiat ajoyibotlari) ***Umumiy o‘rta ta’lim*** *5-9 sinf. Atrof tabiiy muhit haqida yetti saboq:* 1-saboq. Suv va uning ekologik vazifasi 2-saboq. Atmosfera havosi va uning ekologik vazifasi 3-saboq. Tuproq va uning ekologik vazifasi 4-saboq. O‘simlik dunyosi va uning ekologik vazifasi 5-saboq. Hayvonot dunyosi va uning ekologik vazifasi 6-saboq. Tog‘ jinsi va uning ekologik vazifasi 7-saboq. Mikro va nanoorga-nizmalarning ekologik vazifalari ***Maktabdan tashqari ta’lim*** ***1-4-sinf.*** Akvariumchilar, jajji naturalistlar, jonzotlar bizning do‘stilarmiz to‘garaklari ***5-9-sinf.*** Yosh o‘lkashunoslar, yosh sayohatchilar, yosh tabiatshunoslar, naturalistlarning foto va kino klublari	Tabait va jamiyat yaratgan narsalarni ajrata olish va ularga nisbatan mehr ko‘zi bilan qarashni o‘rgatish; fasllarni ajrata olish va ularni har biriga xos bo‘lgan jozibodorligidan hayratga tushish Yer kurrasida va ayniqsa, issiq va tog‘li o‘lkalarda suv, havo, yer va barcha tirik tabiat har birimizning hayot manbaimiz ekanligini xis etish Amaliyot orqali tabait va uning unsurlariga bo‘lgan mehr muhabbatni tabiat xilma-xilligi va insonlarni oziq-ovqatga bo‘lgan talabni qondirish, insoniyatni yashash uchun kurash yo‘li ekanligini anglatish	Ekologiya alifbosi: 1-sinfda – “Men va atrof tabiat” (o‘quv qo‘llanma va ishchi daftar) 2-sinfda “Tabiat ohangida atrof muhit”(o‘quv qo‘llanma va ishchi daftar) 3-sinfda “Yerda yashash sharoiti” (o‘quv qo‘llanma va ishchi daftar) 4-sinfda “Inson tabiatni o‘zgartirmoqda”(o‘quv qo‘llanma va ishchi daftar) *Ekologiya haqida yetti saboq:* 5-sinf. Tomchi suvda hayot jilvasi 6-sinf. Toza havo tanga davo 7-sinf. Jonli tuproq 8-sinf. Organizmalar hayoti-dan satrlar 9-sinf. Nanoorganizmlar tabiatda √ Akvarium haqida ilk saboqlar √ Naturalist kim va uning vazifalari nimalardan iborat √ Turizm va ma’naviyat	√ Tabaitga oid she’rlar to‘plami √ Taatga oid rasmlar majmuasi √ Ekologik o‘yinlar va ko‘riklar... √ Yosh ekologlarga maslahatlar √ Ekologik lug‘at √ Ekologik ensiklopediya √ Din va tabiat √ Donolar ekologik ong va tarbiya haqida √ Yosh naturalistlar lug‘ati √ Sayohatchilar kundaligi √ Gerbariy namnuasi √ Vatan tabiati daftari √ Ekologik kartalar

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 21-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo‘mitasi faoliyatini tashkil etishni ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2915-son Qarori

2. INSON EKOLOGIK HUQUQLARINI TA’MINLASHNING XALQARO HUQUQIY JIHATLARI. (2026). YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI, 10(1), 186-194. https://review.tsul.uz/index.php/yfa/article/view/247

3. Vol. 1 No. 2 (2025): International Conference on Global Studies Articles YASHIL IQTISODIYOTNI BARQAROR RIVOJLANTIRISH TENDENSIYALARI VA STRATEGIYALARI

4. Qobulova, N. J. Atrof-Muhitni Muhofaza Qilish Bo‘yicha Barqaror Rivojlanish: O‘zbekiston Misolida Kechiktirib Bo‘lmaydigan Vazifalar. Integration of Environmental Safety, Occupational Health and Safety, and Emergency Management: An Integrated Approach to Protecting Humans and Nature 1.01 (2026): 263-267. https://globalconf.net/index.php/IESOHSEM/article/view/537

5. Shamsiddin o‘gli, Abdurahmanov Elyor. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA EKOLOGIK HUQUQNI BUZGANLIK UCHUN JINOIY JAVOBGARLIKNI KUCHAYTIRISH ZARURATI. ILM-FAN FIDOYISI 1.1 (2026). https://interspp.com/index.php/iff/article/view/4623

6. https://interspp.com/index.php/yurtfaxri/article/view/1795

7. https://www.neliti.com/publications/636668/ozbekistonda-barqaror-rivojlanish-maqsadlari-ijrosi-tahlili

8. https://unireview.uz/index.php/jell/en/article/view/11/21